

УДК 069.4/5(092): 61: 348.4(477.52–25)ХНМУ

*Семененко О. В., зберігач фондів музею історії, асистент
кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я
Харківського національного медичного університету,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2976-682X>,
e-mail: elena.sk@outlook.com*

НАУКОВІ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА З ПЕРСОНАЛЬНОГО ФОНДУ М. С. БОКАРІУСА У МУЗЕЇ ІСТОРІЇ ХНМУ

Відомий вітчизняний судовий медик, д-р медицини, професор, завідувач кафедри судової медицини медичного факультету Імператорського Харківського університету та Харківського медичного інституту, засновник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз Микола Сергійович Бокаріус правомірно вважається фундатором кримінального напрямку в судовій медицині. Наукова розроблення ним цих дисциплін багато в чому зумовила успіх розвитку вітчизняної школи судової медицини та криміналістики. Саме тому вивчення його життєвого та творчого шляху набуває неабиякої актуальності [18, с. 95].

Персональний фонд М. С. Бокаріуса у музеї історії ХНМУ є одним з найбагатших та найцікавіших у музейній колекції. Формування фонду почалося багато років тому і продовжується до сьогодні. Найцінніші експонати надійшли у свій час з архіву кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса ХНМУ та від нащадків самого професора, з якими працівники музею ведуть активне спілкування [17, с. 11].

Комплекс матеріалів, який складає персональний фонд М. С. Бокаріуса є вельми різноманітним. Серед них найзначніші наукові праці вченого, документи, фотокартки, листування та особисті речі. Метою даного дослідження є інформування про найважливіші та найцінніші наукові праці та документальні джерела фонду, що ілюструють науковий, творчий та життєвий шлях вченого [17, с. 12].

М. С. Бокаріус отримав всесвітнє визнання завдяки своїм оригінальним і актуальним для судово-медичної практики того часу науковим працям. Ними вчений заклав фундамент для подальшого розвитку вітчизняної школи судової медицини та криміналістики. У музеї зберігаються оригінали деяких із них [15, с. 81].

Одним з фундаментальних досліджень М. С. Бокаріуса є праця «О значении странгуляционной борозды при повешении», яка була опублікована у 1904 році. М. С. Бокаріус досліджував актуальну проблему, яка цікавила судових медиків того часу, – чи можливо відрізнити борозну, яка стала наслідком накладення зашморгу на живу людину, від борозни, що залишилася після накладення зашморгу на мертве тіло. М. С. Бокаріус описав особливості кроворозподілення у странгуляційній борозні, які дозволяють чітко диференціювати її прижиттєвий характер. Крім того, він розробив методику дослідження борозни, що у подальшому отримала назву «проба Бокаріуса», яка увійшла до підручників із судової медицини та широко використовувалася судово-медичними експертами СРСР [1, ф. 4892].

Серед матеріалів персонального фонду М. С. Бокаріуса зберігається і примірник перших вітчизняних вказівок щодо значення дослідження речових доказів у судовій медицині «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств», виданий 1910 року. Видання було призначено для студентів, але надовго стало настільною книгою й для експертів. Воно було викладене на 212 сторінках з кольоровими ілюстраціями, виконаними вченим власноруч. У музеї зберігається екземпляр, який належав іншому видатному вченому – фізіологу В. Я. Данилевському з дарчим написом М. С. Бокаріуса на першій сторінці: «Многоуважаемому профессору Василию Яковлевичу Данилевскому от автора» [2, с. 346].

Одночасно з медичним факультетом Харківського університету М. С. Бокаріус викладав судову медицину й на юридичному факультеті. У 1915 році ним був створений капітальний підручник «Судебная медицина в изложении для юристов», задуманий ним як 5-томний, що давав би студентам-юристам знання в області судової медицини [3, 4900]. Вийшов лише 1-й том, але відомості, поміщені у цьому томі, зберегли свою цінність до наших днів. Саме в цій праці М. С. Бокаріус уперше відмітив, що в утворенні трупних плям є не дві, а три фази. До цього таких вказівок не було в жодному посібнику, що свідчить про пріоритет Миколи Сергійовича. Відомий судовий і суспільний діяч А. Ф. Коні писав у листі М. С. Бокаріусу: «С живейшим

интересом читаю Вашу «Судебную медицину» и преклоняюсь перед массой труда и знаний, вложенных в нее» [16, с. 15].

М. С. Бокаріус надавав великого значення самостійній практичній роботі студентів. У 1917 році з друку вийшли «Сведения к практическим работам, необходимые при выполнении и сдаче их студентами медицинского факультета Харьковского университета на производимых ими практических занятиях» у 8 томах. У музеї зберігається перший том другого видання, яке побачило світ у 1919 році. М. С. Бокаріус продовжував невпинно удосконалювати методи викладання судової медицини [4, ф. 4885].

Серед науково-практичних праць М. С. Бокаріуса важливе місце посідає «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції при складанні словесного портрету». Створення такого альбому мало за мету впровадження системи бертильонажу – антропометричного методу ідентифікації злочинців, започаткованого у 1885 р. французьким юристом А. Бертильоном. Альбом використовувався для опису зовнішності злочинця при його реєстрації у Реєстраційно-дактилоскопічному бюро, а також для розшуку злочинця і був дуже затребуваний експертами [5, ф. 5289].

Узагальненням і підсумком багаторічної праці М. С. Бокаріуса на ниві судової медицини став третій том фундаментальної п'ятитомної праці М. С. Бокаріуса «Настольное руководство к усвоению научной техники в расследовании преступлений», який отримав назву «Судебная медицина для медиков и юристов». Даний примірник також зберігається серед матеріалів персонального фонду М. С. Бокаріуса [6, ф. 4899].

Окрему групу джерел персонального фонду М. С. Бокаріуса складають документи. Найцікавішими з них є характеристика на М. С. Бокаріуса, написана директором 2-ї Одеської гімназії, яку закінчив учений, видана 07.09.1890 р. Вона містить відомості про батька Миколи Сергійовича, свідчить про бездоганну поведінку і старанність М. С. Бокаріуса-учня та підкреслює, що вже під час навчання майбутній професор здобув значний педагогічний досвід у репетиторстві [7, 2629]. Листи правління Харківського університету професору Ф. О. Патенку з проханням здати, а М. С. Бокаріусу прийняти в завідування кабінет судової медицини. Листи підписані ректором Імператорського Харківського університету Д. І. Багалієм та датовані 28.10.1910 р. З цього часу Микола Сергійович очолив кафедру судової медицини [8, ф. 5300; 9, ф. 5301]. Посвідчення, видане М. С. Бокаріусу в тому, що він, як голова хімічної секції Харківського Комітету військово-технічної допомоги та Ради курсів хіміків-інструкторів по боротьбі з задущливыми газами, відряджається для ознайомлення з організацією подібних курсів в Москві і Петрограді, датоване 10.12.1916 р. відображає діяльність М. С. Бокаріуса у період Першої світової війни. У той період М. С. Бокаріус підготував 30 санітарів-інструкторів для боротьби з задущливыми газами [11, ф. 4649]. До цього ж періоду належить і бланк вхідного квитка на організовані М. С. Бокаріусом курси сестер і братів милосердя з боротьби з висипним тифом [12, 2624]. Облікова карта на наукових працівників Народного комісаріату охорони здоров'я УСРР від 28.04.1931 р. містить детальні біографічні дані, записані самим М. С. Бокаріусом [14, ф. 2626]. Остання найповніша автобіографія М. С. Бокаріуса від 02.01.1931 р. [13, ф. 2634]. Наказ № 146 по Харківському медичному інституту від 25.12.1931 р. повідомляє про Ухвалу НКОЗ від 24.12.1931 р. щодо увічнення пам'яті заслуженого професора М. С. Бокаріуса. Ухвала містить важливі відомості про організацію похорон, присвоєння імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса Всеукраїнському державному інституту судової медицини, встановлення однієї аспірантської та трьох студентських стипендій імені М. С. Бокаріуса, видання коштом держави творів вченого [10, ф. 2625].

Значний блок матеріалів персонального фонду М. С. Бокаріуса у музеї історії складають фотокартки та приватні речі ученого. Рамки даного дослідження не дозволяють розглянути ці джерела детально, але вони мають велике значення у дослідженні біографії М. С. Бокаріуса, оскільки допомагають не тільки уявити зовнішність членів родини представників відомої династії судових медиків, але й побачити їх у різні моменти життя і діяльності, у спілкуванні з іншими людьми.

Таким чином, як завершення огляду джерел з персонального фонду М. С. Бокаріуса у музеї історії ХНМУ, можна зробити висновок, що колекція є цікавою й різноплановою та містить унікальні експонати, які потребують подальшого вивчення, що дасть можливість всебічно відобразити життя видатного вченого та його внесок у розвиток вітчизняної судової медицини.

Список використаних джерел:

1. Матеріали персонального фонду М. С. Бокаріуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–4892.

2. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–346.
3. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–4900.
4. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–4885.
5. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–5289.
6. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–4899.
7. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–2629.
8. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–5300.
9. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–5301.
10. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–2625.
11. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–4649.
12. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–2624.
13. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–2634.
14. Матеріали персонального фонду М. С. Бокариуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2–2626.
15. Ольховский В. А., Бондаренко В. В., Кись А. В. Заслуженный профессор Н. С. Бокариус и его научные труды – исторический вклад в развитие отечественной судебной медицины (к 145-летию со дня рождения Н. С. Бокариуса). *Судово-медична експертиза*. 2014 № 2. С. 80–89.
16. Лесовой В. Н., Цымбал М. Л., Перцева Ж. Н., Ольховский В. А. Отец и сын Бокариусы: жизнь, отданная судебной медицине. *Universitates. Наука и просвещение*. 2009 № 2. С. 12–23.
17. Семененко О. В. Персональный фонд видатного судебного медика М. С. Бокариуса в музеї історії ХНМУ. *Наукові обрії–2015* : матеріали наук. конф. Харків, 2015. С. 11–12.
18. Семененко О. В. Значения праці М. С. Бокариуса «О значении strangulation борозды при повешении» для вивчення речових доказів. *«Найновіші наукові досягнення»* : матеріали XVII наук.-практ. конф. 15–30 січня 2016 р. Київ, 2016. С. 95–98.

УДК 340.6: 616-01/-099

Бондаренко В. В., канд. мед. наук, доцент Харьковского
национального медицинского университета
ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-9073-3715>,
e-mail: vladex@ukr.net

РУКОВОДСТВО «СУДЕБНАЯ МЕДИЦИНА ДЛЯ МЕДИКОВ И ЮРИСТОВ» – КВИНТЭССЕНЦИЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАСЛУЖЕННОГО ПРОФЕССОРА Н. С. БОКАРИУСА (К 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

Среди многочисленных трудов Заслуженного профессора Н. С. Бокариуса руководство «Судебная медицина для медиков и юристов», выпущенное в 1930 г., по праву является квинтэссенцией его многолетней научной и практической деятельности. Данное руководство является одним из последних трудов Николая Сергеевича, выпущенным в свет при его жизни. После смерти профессора Н. С. Бокариуса в декабре 1931 г. данное руководство на многие годы оставалось настольной книгой судебных медиков и юристов и до настоящего времени представляет определенный научно-практический интерес.

У ходе нашего исследования мы попытались провести ретроспективный анализ вышеуказанного руководства с позиции структуры изложения материала, объема работы, приоритетности тем, что, на наш взгляд, отражает уровень развития судебной медицины в конце 30-х годов XX века.

В библиотеке кафедры судебной медицины, медицинского правоведения им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса на базе Харьковского национального медицинского университета сохранился оригинальный экземпляр данного руководства,

который был нами проанализирован.

Руководство «Судебная медицина для медиков и юристов» было издано в Харькове в Юридическом издательстве Украины в 2-х частях на 868 страницах печатного текста. Первая часть освещала основные вопросы судебной медицины и криминалистики и была напечатана на 692 страницах, вторая часть («Добавления») представляла собой сборник правил, инструкций, вспомогательных материалов (схем, таблиц) для практической экспертной